

ДАНИЛО БЕЋКОВИЋ

ПУПИН ПРОТИВ ТЕСЛЕ

Хронологија односа Тесле и Пупина којом веродостојно располажемо веома је оскудна. На основу онога што знамо тешко можемо закључити да је међу њима икада било велике блискости, али нема доказа ни да је у њиховим млађим данима било великих неразумевања. Ту и тамо налазимо на трагове неких неслагања, али она су углавном научне природе и могу се подвести под неку врсту разумљивог ривалства. У том периоду много је више сведочанстава о њиховом међусобном поштовању, уважавању и похвалама које један другом упућују како у јавним и приватним разговорима, тако и у преписци.

Врло често се, међутим, ствара слика о томе како је међу њима од самог почетка и првих сусрета у Америци постојало велико, исконско неразумевање или нетрпељивост, премда ове тезе нису ничим документоване. Нико не спори да је до њиховог разлаза заиста дошло, нити да је он био веома дуготрајан, али све остало – интензитет тог сукоба, његови разлози и време када је почео – у великој мери је остало недоречено и неразјашњено.

Више од свега занима нас због чега се у српској јавности толико инсистира на том сукобу и због чега се настоји не само да се он прикаже прљавијим но што је, по свему судећи, заиста био него се то чини са толиком злурадошћу.

Једно Пупиново писмо из 1931. године говори о томе да су се Тесла и он разишли почетком Првог светског рата, те да је Тесла одбио Пупинов позив да се помире преко неког посредника. Ако му се може веровати, то би значило да све до 1914. или 1915. њихови односи ипак нису могли бити толико лоши, иако се прва трвења показују бар од 1907. године. Овај коначни разлаз највероватније је последица јавне препирке коју су имали поводом Сарајевског

атентата. Тесла је мислио да је у питању догађај који може бити погубан по српски народ и није се либио да то јавно каже. Пупин је, са свог становишта, сматрао Теслине изјаве веома опасним у тренутку када се борио за што повољнију слику о Србији у америчком јавном мњењу.

Стиче се, такође, утисак да је њихов сукоб нешто што је полако расло и да прекид комуникације међу њима није био тако нагао, чак и након ове расправе преко штампе. Сачуван је позив који је Пупин упутио Тесли поводом венчања своје ћерке Варваре 1917. године, можда и као покушај помирења, али је исто тако познато да се Тесла на тај позив није одазвао.

Након тога следе дуге године ћутања, па један разговор у *Политици* 1927. године у ком се Тесла доста негативно изјашњава о Пупину, премда се у последње време доводи у питање и аутентичност тог интервјуа.

Како год било, наредне године су очито ублажиле њихову међусобну љутњу, јер је следећи траг који налазимо Пупинов покушај из 1934. године да се организује финансијска помоћ за Теслу – понуда који је Тесла одбио, али без горчине, уз поруку захвалности Пупину и образложење да сматра да још увек може сам да зарађује за себе. Најзад, из недавно откривених писама сазнајемо да се два дана касније Тесла распитује за Пупиново здравље и нуди да својим методама помогне у његовом лечењу.

Њих двојица ће се срести још једном, 1935. године, у последњим тренуцима Пупиновог овоземаљског живота, на наговор заједничких пријатеља. То њихово виђење на Пупиновој самртничкој постељи фикционализовано је као Пупинова исповест и покајање за све грехе које је починио према Тесли, али са њима није било никога ко би посведочио да је то заиста било тако. Нико заправо никада није сазнао о чему су њих двојица разговарали, ниједна реч није процурила из затворених врата Пупинове собе, али многи су и данас спремни да о томе нашироко расподелају и размаштавају се на ту тему.

Последње речи за које знамо да их је Тесла изговорио Пупину биле су оне којима га је назвао својим старим пријатељем. Пријатељем, а не прогонитељем.

То би, мање-више, било то.

Откуд онда у нама толика потреба да се наслађујемо овим ратом и откуд толика злурадост коју прича о Тесли и Пупину изазива код неких наших сународника?

Ако говоримо о њиховим научним доприносима, Теслу и Пупина не можемо тако лако поредити. Дечак из Смиљана је својим изумима и идејама променио свет, а оно о чему је мислио и што

није стигао да оствари чак и данас делује фантастично. Онај други емигрант, који је у Америку стигао из Идвора, није ни изблиза оставио такав траг у цивилизацији. Његови проналасци јесу били значајни у време када су настали и омогућили су му, уз његове огромне друштвене способности, да постане један од богатијих Американаца свог времена. Али време је то богатство избрисало, и за разлику од Тесле, који у 21. веку поново постаје глобална икона, за Пупина се данас ван Србије интересују само научници.

Па и у Србији се тек у последње време боље упознајемо са Пупином. У време комунистичке власти слављен је као велики научник, али је његов национални и друштвени рад остављан по страни. Конзервативац, верник и патриота није се добро уклапао у нову идеологију, па је тај део његовог животописа у великој мери занемариван, а догодило се и да су из његове аутобиографске књиге – овенчане Пулицеровом наградом – брисани делови који су схватани као неподобни.

Није сасвим нелогично ни да се у овом „рату” аутоматски ставимо на Теслину страну. Он се у колективној свести издигао у готово митско, анђеоско биће, које као да левитира изнад прљавих ратова и сукоба великих компанија и крупног капитала, разбојишта на ком је Пупин крварио целог живота. Аскетски начин живота и бројне неправде које је претрпео придодале су Теслином лику нешто готово светитељско и као да нам је свима јасно да је његов геније морао бити неземаљског порекла – а није згорег било ни то што је, изгледа, дошао на свет и са урођеним даром за перформанс. Јер, фотографије као што је она на којој мирно чита књигу док око њега севају муње, или држи сијалицу која гори у његовим рукама, није могао да осмисли неко ко није сасвим добро разумео како функционише маркетинг.

С друге стране, Пупинови покушаји да у каснијим годинама помогне Тесли и да се са њим помири без размишљања се отписују као трзаји нечисте савести (као да је савест нешто лоше), а његово сведочење на фамозном суђењу са Марконијем – по свим доступним доказима у најмању руку амбивалентно – тумачи се искључиво задњим намерама, среброљубљем и наводном љубомором према свом сународнику, као да не постоји ни најмања могућност да је Пупин на суду рекао оно у шта је искрено веровао, макар то било и погрешно. Уосталом, неколико сачуваних оновремених новинских исказа из америчке штампе – додуше, веома штурих – доносе сасвим супротну слику. Пупин се, према њима, сасвим јасно ставио на Теслину страну и „заслугу за откриће безжичног преноса приписао Николи Тесли”.

Најзад, све и да прихватимо да је Пупин починио страшну издају свог пријатеља и сународника, тешко да је исход тог суђења одредио целу Теслину судбину.

У истом овом наративу Теслина горка судбина веома често постаје кривица не само Пупина већ и целог српског народа, па је тако Тесла истовремено и неко кога „неосновано” присвајамо – јер нити је рођен, нити је школован, нити је икада живео у Србији – али и неко о кога смо се бескрајно огрешили јер смо дозволили да умре у беди.

Теслин крај по свему јесте био тужан и самотнички – што није тако неочекивано за некога ко је живео у емиграцији и одабрао да нема породицу – и призор остарелог генија који храни голубове у залеђеном Њујорку делује потресно, али по свему што знамо не можемо поуздано закључити да је његово материјално стање било баш толико тешко. Познато је да је Тесла одбијао финансијску помоћ која му је нуђена и да није желео милостињу, али је компанија његовог старог пословног партнера Вестингхауса ипак пронашла начин да га помаже, а 1936. године, захваљујући конзулу Радоју М. Јанковићу, добио је потпору од Краљевине Југославије (дакле, од исте оне државе чији држављанин никада није био) и примио ју је све до своје смрти, чак и док је југословенска влада била у лондонском избеглиштву током Другог светског рата. Ове две суме би у данашњем новцу износиле око 10.000 долара месечно.

Чему, дакле, служе све ове приче и зашто смо опањкали Пупина?

Сензационалистички, таблоидни, мелодрамски приказ двојице Срба који се мрзе у Америци (јер, такви су, наводно, Срби) последица је, изгледа, утицаја лоше литературе и наративних структура преузетих из жуте штампе. Тако, поготово код неких америчких писаца популарне литературе, Пупин постаје Салијери Теслином Моцарту, представљен као амбициозни и недаровити човек, растрзан између дивљења и љубоморе према божанственом генију. Повређен тиме што Тесла на њега не обраћа много пажње, Пупин је, према овом наративу, Теслин прогонитељ и животни непријатељ.

Књижевни ликови морају бити доследни, живи људи то не морају бити. Ипак, у оволику недоследност, ако узмемо у обзир све што знамо о Пупину, тешко можемо поверовати. Јер, како је могуће да је човек који је далекој домовини с оне стране океана принео на жртву све што је у животу створио и био спреман да све изгуби, за кога знамо колико је задужбина оставио иза себе и који је и у својој кући најчешће запошљавао српске емигранте, могао неку ситну и ниску мржњу чувати само за свог земљака Теслу?

На страну то што ни историјски Салијери нема никакве везе са оним зликовцем ког смо упознали у Формановом филму, јасно је због чега је ово потребно некоме ко пише Теслину биографију намењену широкој публици с оне стране океана: његови читаоци су навикнути на то да сваки херој мора имати архинепријатеља и да свако добро мора нужно имати своје зло, па се закони литературе овде опасно приближавају законима тржишта.

Али ови литерарни тропи у Србији имају сасвим другачије значење.

Тако се Пупин и Тесла придружују бескрајном низу уклетих Срба чија се међусобна мржња и завист не могу ничим умирити, а могу се објаснити само неком урођеном, српском патологијом. По сличном принципу се, на пример, унутардинастички сукоби међу Немањићима проглашавају неоспорним доказом злокобне српске природе, иако они делују малтене наивно када се упореде са много крвавијим борбама за престо и источно и западно од Србије.

Нешто другачији је случај сукоба између Обреновића и Карађорђевића – главе јесу падале на обе стране, али је недоследност у нечем другом: наиме, обе династије су претворене у симболе два данашња погледа на свет. Обреновићи су тако узети за стег проевропске, модерне и грађанске Србије, која нема никакве везе са грандоманском, експанзионистичком династијом Карађорђевића, чија се наводна бескрајна амбиција и жеђ за влашћу схватају као узрок за сва српска страдања у 20. веку.

Проблем са овим поједностављеним доживљајем историје је, наравно, у томе што Обреновићи нису ратовали много мање од Карађорђевића, и што је у таквим аутократима као што су били кнез Милош или краљ Милан веома тешко видети било шта што се у ту слику уклапа. Кнез Михаило јесте свирао клавир, али је исто тако ослобађао градове, а његов споменик у центру Београда и рука испружена према поробљеним српским земљама сасвим су јасно сведочанство о његовим ратничким амбицијама.

Дакле, Карађорђевићи и Обреновићи су ипак само два лица исте медаље и владавине ове две династије део су истог историјског процеса током ког је Србија стално напредовала и, без обзира на све унутрашње кржаве сукобе, некако успевала да иде напред. У згради београдске Патријаршије постоје бисте Карађорђа и Милоша које су сливане уједно и та скулптура је најједноставније објашњење тога како би данас требало да размишљамо о њима.

Зато би требало поново размислити и о старом предлогу да се, наспрам Теслиног споменика пред факултетом у Београду, постави и споменик Михајлу Пупину.

Почетком овог века београдски недељник *НИН* је направио анкету у којој се гласало за најзнаменитијег Србина свих времена и прва три места су, доста очекивано, заузели Свети Сава, Његош и Никола Тесла. Нимало случајно, ниједном од њих није дозвољено да почива у миру и свој тројици су раскопани гробови, од стране различитих скврнитеља, али увек са истом идејом и намером.

Док су Свети Сава и Тесла завршили на ломачи, Његош је сахрањиван и пресахрањиван више пута него што може да се изброји. Око све тројице и данас се леме копља, а њихова имена и њихово наслеђе потезу се у најприземнијим дневнополитичким обрачунима.

Душан Радовић је мотиве за ово лепо објаснио у својој песми „Већи гроб за нову смрт”:

Његоша подмиђују
нуде му нову смрт и већи гроб
маме га у своју раку, у казамат,
да га ставе под свој камен и своје страже
да једино они буду надлежни за његов случај
да нам једино они могу препричавати његове праве мисли
да није мислио оно што је мислио
и да није написао оно што је написао
и да је одувек мислио оно што они мисле.

Иста судбина није могла заобићи ни Николу Теслу, па се тако и данас, у омиљеној српској историјској дисциплини „шта би било кад би било”, он потезе и преузима као заступник неких сасвим савремених политичких ставова и опција. Фаталистичко преувеличавање тако претвара сукоб Тесле и Пупина у сукоб два принципа и виђења света, односно, прецизније, у сукоб две Србије.

Шта год да је био разлог за њихово неразумевање, Тесла и Пупин су свој сукоб разрешили, насамо и без сведока. Оно што је остало јесте њихово помирење и последње топле речи које су разменили. Толико деценија након што су отишли са овог света, то помирење им се одузима да не би случајно обавезало и нас.